

หัวข้อวิทยานิพนธ์	หลักการคุ้มครองผู้บริโภคด้านสุขภาพแนวพุทธ: ศึกษาเน้นด้านยาและผลิตภัณฑ์สุขภาพ The Application of Buddhist Principles for Health Protection : An Analysis on Pharmaceuticals and Health Care Products
ชื่อผู้เขียน	สุนทรี ท. ชัยสัมฤทธิ์โชค Ms. Suntharee T. Chaisumritchoke
แผนกวิชา/คณะ	โครงการปริญญาเอกสหวิทยาการ วิทยาลัยสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์	ศาสตราจารย์ ดร. อภิชัย พันธเสน
ปีการศึกษา	2549

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่อง “หลักการคุ้มครองผู้บริโภคด้านสุขภาพแนวพุทธ: ศึกษาเน้นด้านยาและผลิตภัณฑ์สุขภาพ” มีจุดเริ่มต้นมาจากการที่หลักการคุ้มครองผู้บริโภคที่ดำรงอยู่ในสังคมไทย ทั้งหลักการคุ้มครองผู้บริโภคตามกฎหมายที่ให้ความสำคัญกับการตรวจสอบคุณภาพ มาตรฐาน และความปลอดภัยของยา และผลิตภัณฑ์สุขภาพ ร่วมกับหลักการคุ้มครองผู้บริโภคแนวประชาสังคมที่ให้ความสำคัญกับการตรวจสอบ และเฝ้าระวังการทำงานของภาครัฐและธุรกิจภาคเอกชนที่เอารัดเอาเปรียบผู้บริโภค ปรากฏว่าหลักการทั้งสองที่ผ่านมามีได้ให้ความสำคัญกับลัทธิบริโภคนิยมซึ่งเป็นที่มาของปัญหาการบริโภคที่สำคัญที่สุด จึงไม่สามารถทำหน้าที่คุ้มครองผู้บริโภคระดับชีวิตและพัฒนาจิตใจให้ผู้บริโภคมีความเข้มแข็ง ปลอดภัยจากอิทธิพลของบริโภคนิยมในวิถีบริโภคประจำวัน สถานการณ์ดังกล่าวจึงนำมาสู่ความจำเป็นที่จะต้องพัฒนาหลักการคุ้มครองผู้บริโภคด้านยาและสุขภาพแนวพุทธขึ้น

สำหรับวิธีการศึกษาเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพด้วยการสร้างข้อถกเถียงเชิงสหวิทยาการระหว่างปรัชญาแนวเสรีนิยมและจริยธรรมตะวันตกซึ่งเป็นฐานคิดของหลักการคุ้มครองผู้บริโภคในปัจจุบันกับหลักพุทธธรรม เพื่อให้ได้กรอบแนวทางการพัฒนาหลักการคุ้มครองผู้บริโภคแนวพุทธพร้อมกันนี้ ได้ทำการวิเคราะห์กรณีศึกษาจากกลุ่มผู้บริโภค กลุ่มผู้ผลิต และกลุ่มผู้ปฏิบัติงานภาครัฐที่ทำงานแนวพุทธ ทั้งนี้เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงประจักษ์ที่สนับสนุนความเป็นไปได้ หลังจากนั้นได้นำมาวิเคราะห์และตีความโดยเทียบเคียงกับหลักพุทธธรรม

ผลการศึกษาพบว่า สังคมตะวันตกให้ความสำคัญกับการคุ้มครองผู้บริโภคระดับความปลอดภัยในชีวิตและการพัฒนา เพื่อให้ผู้บริโภคมีความเข้มแข็งผ่านหลักคิดทางด้านจริยธรรมที่ให้ความสำคัญกับการเคารพ “ความเป็นอิสระ” ของผู้บริโภค ตลอดจนการส่งเสริมให้ผู้บริโภคได้รับ “ข้อมูลข่าวสาร” ที่ครบถ้วน และตระหนักถึง “สิทธิของผู้บริโภค” หลักการคุ้มครองผู้บริโภคตามแนวคิดนี้ จึงเป็นหลักการที่ทำงานผ่านระบบการตรวจสอบและการถ่วงดุลอำนาจซึ่งกันและกันระหว่างสามกลุ่ม หรืออาจกล่าวได้ว่า ตามหลักการนี้ ผู้บริโภค ผู้ผลิต และภาครัฐ ต่างเป็นกลุ่มผลประโยชน์ที่เข้ามาต่อรองเพื่อแสวงหาความได้เปรียบ สำหรับสังคมไทยนั้น แม้ว่าจะรับหลักการคุ้มครองผู้บริโภคตามแนวคิดตะวันตกมาประยุกต์ใช้ในสังคมไทย แต่มิได้รับแนวคิดด้านชีวจริยธรรมที่สมบูรณ์ร่วมมาด้วย ผู้บริโภคจึงมิได้รับความเคารพในเรื่อง “ความเป็นอิสระ” และมิได้มีโอกาสพัฒนาตนเองจนมีความเข้มแข็งด้วย “ข้อมูลข่าวสาร” และ “สิทธิของผู้บริโภค” ส่วนระบบการฟ้องร้องและชดเชยความเสียหายที่ผ่านมาเป็นระบบที่ซับซ้อนมากจนยากที่ผู้บริโภคส่วนใหญ่จะดำเนินการได้เองโดยลำพัง ด้วยเหตุนี้ การคุ้มครองผู้บริโภคด้วยการประยุกต์หลักการคุ้มครองผู้บริโภคตามแนวคิดตะวันตก จึงทำให้ผู้บริโภคไทยอยู่ในฐานะที่เสียเปรียบโดยตลอด

อย่างไรก็ตาม ในสังคมตะวันตก ถ้าเมื่อใดที่ระบบการตรวจสอบและถ่วงดุลอำนาจซึ่งกันและกันที่ดำรงอยู่ไม่สามารถทำหน้าที่ได้ตามปกติ หลักการคุ้มครองผู้บริโภคตามแนวคิดนี้จะอยู่ในสภาวะที่สั่นคลอนและกลายเป็นวิกฤตที่ไม่มีทางออก ดังตัวอย่างรูปธรรมจากโคเคนาฏกรรมกรณียาไวออกซ์ที่เกิดขึ้นแล้วในสหรัฐอเมริกาและยุโรป การขยายตัวของ “ความโลภ” และ “ความหลง” ในระบบบริการสุขภาพเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ระบบการตรวจสอบและถ่วงดุลอำนาจที่มีอยู่อ่อนแอลง ปრაภาฏการณ์ดังกล่าว จึงย้าให้เห็นถึงความจำเป็นที่จะต้องพัฒนาหลักการคุ้มครองผู้บริโภคแนวพุทธมากยิ่งขึ้น

หลักการคุ้มครองผู้บริโภคแนวพุทธที่นำเสนอในปฏิญญานิพนธ์ฉบับนี้ พัฒนาขึ้นจากฐานคิดของพุทธธรรมที่ว่าด้วยความเป็นพุทธะ ซึ่งหมายถึงหลักการที่ให้ความเชื่อมั่นในศักยภาพของการพัฒนามนุษย์จนเข้าใจความเป็นจริงของชีวิตตามธรรมชาติ ซึ่งหมายถึงกฎธรรมชาติที่เรียกว่า “กฎไตรลักษณ์” กฎนี้อธิบายธรรมชาติของสรรพสิ่งด้วยหลักการสามประการ คือ อนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา ส่วน “อิทัปปัจจยตา” เป็นการอธิบายความจริงเรื่องเดียวกันกับกฎไตรลักษณ์ แต่แสดงให้เห็นเป็นกระบวนการของการเกิดทุกข์และดับทุกข์ทั้งหมดโดยละเอียด เพื่อให้มนุษย์สามารถดับทุกข์ได้ด้วยตนเอง ส่วนที่เป็นหลักปฏิบัติเพื่อดับทุกข์ที่สำคัญที่สุด ได้แก่ หลักอริยมรรคมีองค์แปด หรือที่นิยมเรียกว่าทางสายกลาง ซึ่งประกอบด้วยหลักธรรมสามหมวด คือ ปัญญา ศีล และสมาธิ โดยหลักธรรมในหมวดปัญญา ประกอบด้วยหลักธรรมอีกสองข้อคือ สัมมาทิฏฐิ และ สัมมาสังกัปปะ ทำหน้าที่ขจัด “ความโลภและความหลง” หมวดศีล ประกอบด้วยหลักธรรมสามข้อคือ สัมมากัมมันตะ สัมมาวาจา และสัมมาอาชีวะ ซึ่งรับหลักการจากหมวดปัญญาเข้ามาทำหน้าที่

กำกับ “ความประพฤติ” ให้ถูกต้องดีงาม ส่วนหมวดสุดท้าย หมวดสมาธิประกอบด้วยหลักธรรมสามข้อ คือ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ และสัมมาวายามะ ซึ่งเป็นหลักการที่น้อมนำให้ความประพฤติที่ดีงามมี “ความแน่วแน่” จนนำไปสู่ความเข้าใจที่รู้แจ้งความจริงของชีวิตตามธรรมชาติหรือ “ปัญญา” ได้ในที่สุด เมื่อพุทธธรรมให้ความสำคัญแก่การดับทุกข์เพื่อคุ้มครองชีวิต จึงย่อมสามารถนำหลักการดังกล่าวมาประยุกต์เพื่อคุ้มครองผู้บริโภคได้ และเมื่อหลักการคุ้มครองชีวิตหมายถึงการปฏิบัติตามหลักอริยมรรค การประยุกต์พุทธธรรมให้เป็นหลักการคุ้มครองผู้บริโภคแนวพุทธจึงให้ความสำคัญกับการประยุกต์หลักอริยมรรคในวิธีการบริโภคสมัยใหม่

การศึกษาคั้งนี้ ได้นำแนวคิดในเรื่องความสุขสามระดับของท่านพุทธทาสมาจูงใจให้เกิดการปฏิบัติ โดยหมวดศีลนับเป็นหลักธรรมหมวดที่เด่นที่สุดสำหรับผู้ผลิต เนื่องจากการปฏิบัติตามหลักธรรมหมวดนี้จะสร้างความสุขให้แก่ผู้ผลิตด้วยการคุ้มครองมิให้ตนทำร้ายหรือเบียดเบียนตนเองและผู้อื่นในสังคม หมวดสมาธิเป็นหลักธรรมหมวดที่เด่นที่สุดสำหรับผู้บริโภค การปฏิบัติตามหลักธรรมหมวดนี้จะเป็นการคุ้มครองและสร้างความสุขให้แก่ตนเอง โดยมีให้ผู้อื่นหรือปัจจัยภายนอกจากสังคมเข้ามาเบียดเบียนหรือทำร้ายตนได้ ส่วนหมวดปัญญาเป็นการสร้างความสุขจากความเข้าใจถึงความเป็นจริงของชีวิต ซึ่งจะนำไปสู่ความเข้าใจที่ลึกซึ้งต่อความจำเป็นที่จะต้องเสริมสร้างความรับผิดชอบต่อชีวิตร่วมกัน การปฏิบัติตามหลักธรรมของผู้ปฏิบัติงานภาครัฐหมวดนี้ จะทำหน้าที่คุ้มครองมิให้ตนทำร้ายหรือเบียดเบียนทั้งตนเองและผู้อื่น

ผลการศึกษาในส่วนนี้ ทำให้สามารถอธิบายได้ว่าผู้ผลิตแนวพุทธจะมีส่วนร่วมในการคุ้มครองผู้บริโภคได้จากการประกันคุณภาพการผลิตด้วยการประกันถึง “คุณความดี” ของตน มิใช่การรับประกันคุณภาพที่ตัวผลิตภัณฑ์ หรือกระบวนการผลิตเท่านั้น ผู้บริโภคแนวพุทธจะมีส่วนร่วมในการคุ้มครองและพัฒนาจิตใจตนเองด้วยการเฝ้าระวังจน “รู้เท่าทันกิเลสตัณหา” ของตนเอง ส่วนผู้ปฏิบัติงานภาครัฐจะมีบทบาทสำคัญในระบบสังคมด้วยการทำหน้าที่ศึกษา วิเคราะห์ปัญหาตามความเป็นจริงให้แก่สังคม ไม่ยึดมั่นกับกฎหมาย ความรู้ทางวิชาการ หรือแม้แต่มหาอำนาจที่ไม่สอดคล้องกับปัญหาที่แท้จริง วิธีการบริโภคที่ดำรงอยู่ก็จะกลายเป็นวิถีธรรมที่ทุกชีวิตได้รับการคุ้มครองให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุขในที่สุด

จากผลการศึกษาทั้งหมด สรุปได้ว่ามีความเป็นไปได้ในการพัฒนาพุทธธรรมให้เป็นหลักการคุ้มครองผู้บริโภคในแนวพุทธ และได้นำเสนอตัวอย่างรูปธรรมของการประยุกต์พุทธธรรมให้เป็นหลักการคุ้มครองผู้บริโภคแนวพุทธผ่านกรณีศึกษาของทั้งสามกลุ่ม สำหรับข้อเสนอแนะจากการศึกษาคั้งนี้ ได้นำเสนอไว้เป็นสามส่วน ส่วนแรกเป็นข้อเสนอแนะระดับกลุ่ม ส่วนที่สองเป็นการปรับปรุงกระบวนการของกฎหมายให้เป็นระบบที่เป็นธรรมมากยิ่งขึ้น ซึ่งหมายถึงการนำหลักธรรมเข้ากำกับหลักวิธีคิดและวิถีปฏิบัติของผู้บริโภค ผู้ผลิต และผู้ปฏิบัติงานภาครัฐ รวมถึงการประยุกต์ให้เป็นฐานคิดที่ตัวบทกฎหมายและกระบวนการบังคับใช้ในทุกระดับชั้นตอนด้วยการระบุไว้

ในส่วนที่เป็นเจตนารมณ์ของกฎหมาย เพื่อให้ได้หลักการคุ้มครองผู้บริโภคที่เป็นธรรมทั้งกระบวนการ
ส่วนสุดท้ายเป็นข้อเสนอแนะสำหรับบางประเด็นที่ควรเร่งดำเนินการ